

[View the original article](#)

پاراگراف اول

پاراگراف اول؛ تاریخ یا ایدئولوژی، گذشته را چه کسی روایت می‌کند؟

محمد ضرغامی

۱۴۰۵/آبان/۰۱

تصویری از یک سنگ‌نگاره تخت جمشید که در سال ۱۳۴۳ عکس‌برداری شده است

تاریخ در گذشته جا نمانده است؛ قرن‌ها بعد، در دل منازعات سیاسی سر برمی‌آورد و به ابزاری برای تعریف هویت ملی، بازسازی دشمنی‌ها و معنا بخشیدن به تحولات امروز تبدیل می‌شود. اما گذشته، آن‌گونه که در گفتمان سیاسی امروز بازخوانی می‌شود، همیشه بازتاب‌دهنده تمام پیچیدگی‌های زمان خود نیست.

در برنامه رادیویی «پاراگراف اول» حضور تاریخ باستان در سیاست معاصر و نقش میراث تمدن‌های کهن در شکل‌گیری هویت ملی را با دو تاریخ‌دان، تورج دریایی، استاد تاریخ و فرهنگ ایرانی در دانشگاه کالیفرنیا و متخصص تاریخ ایران باستان و دوره ساسانی، و خداداد رضاخانی، پژوهشگر تاریخ ایران و آسیای غربی و مرکزی در دوران باستان متأخر در وین به بحث گذاشته‌ایم.

↓ لینک مستقیم ✓

↗ بازکردن در پنجره جدید

«تاریخ ۲۵۰۰ ساله» و یک گزاره ایدئولوژیک

تورج دریایی معتقد است سیاستمداران اغلب به گذشته رجوع می‌کنند تا از آن برای پیشبرد اهداف امروز خود استفاده کنند.

به گفته او، این شیوه منحصر به کشورهای با تاریخ طولانی مانند ایران نیست؛ حتی در آمریکا، با حدود ۲۵۰ سال تاریخ، گذشته به ابزاری برای توجیه مواضع سیاسی تبدیل می‌شود. با این حال، او می‌گوید در کشوری مانند ایران که تاریخ طولانی‌تری دارد، ارجاع به گذشته پررنگ‌تر است؛ ارجاعی که لزوماً به معنای ستایش تاریخ نیست و گاهی برای مقابله با دیگران یا حتی نفی بخش‌هایی از گذشته خود به کار می‌رود.

خداداد رضاخانی نیز با اشاره به روند تاریخ‌نگاری در ایران طی صد سال گذشته، معتقد است تاریخ باستان نقش مهمی در تعریف هویت ایرانی داشته است و این استفاده هم پیامدهای مثبت داشته و هم منفی.

به گفته آقای رضاخانی، مشکل آن‌جاست که خوانش مورد پسند سیاستمداران معمولاً دست بالا را پیدا می‌کند و صدای تاریخ‌پژوهانی که می‌کوشند گذشته را با روش‌های تخصصی بررسی کنند، کمتر شنیده می‌شود.

تورج دریایی صرف زندگی در تهران یا کاشان را به معنای شناخت ایران و تاریخ آن نمی‌داند.

او در این باره به رواج ادعاهایی درباره قدمت شش‌هزارساله یا ده‌هزارساله ایران و نیز «۲۵۰۰ سال تاریخ» اشاره می‌کند؛ دیدگاهی که در دوره پهلوی برجسته شد و تاریخ پادشاهی را از کوروش تا زمان برگزاری جشن‌های ۲۵۰۰ ساله در سال ۱۹۷۱ میلادی به خطی ممتد پیوند می‌داد.

به گفته آقای دریایی، چنین تفسیرهایی اگر پیوسته بازنگری نشوند، به گزاره‌هایی ایدئولوژیک تبدیل می‌شوند و تصویری ساده‌شده از گذشته به جامعه ارائه می‌کنند.

ایران و یونان، فراتر از رویارویی شرق و غرب

خداداد رضاخانی هم بر این باور است که بسیاری از ایرانیان به ارجاع به تاریخ علاقه دارند، اما این علاقه الزاماً با خواندن و شناخت دقیق گذشته همراه نیست.

او می‌گوید برای بسیاری، تاریخ همچنان به کتاب‌های درسی محدود می‌شود و کمتر به این فکر می‌کنند که ممکن است بازخوانی‌های دیگری از یک دوره تاریخی وجود داشته باشد. در چنین شرایطی، تاریخ به جعبه‌ای از پاسخ‌های آماده تبدیل می‌شود که افراد برای تأیید موضع امروز خود به سراغ آن می‌روند. نتیجه این رویکرد می‌تواند تقسیم‌بندی ساده‌انگارانه تمدن‌ها و شخصیت‌های تاریخی به خوب و بد باشد، بی‌آنکه پیچیدگی رویدادها و محدودیت‌های این دسته‌بندی‌ها در نظر گرفته شود.

به گفته آقای رضاخانی، این سازوکار را می‌توان در خوانش رایج از جنگ‌های ایران و یونان در دوران هخامنشی نیز دید. از نگاه او، این جنگ‌ها را نباید صرفاً رویارویی دو جهان یکپارچه و از ابتدا متخاصم دانست.

رضاخانی معتقد است تصویری که امروز از آن‌ها به‌عنوان بخشی از تقابل تاریخی شرق و غرب ارائه می‌شود، تا اندازه زیادی در جریان تاریخ‌نگاری اروپای غربی و طی قرن‌های بعد شکل گرفته است. بسیاری از یونانی‌زبانان در قلمرو هخامنشیان زندگی می‌کردند و هرودوت، مورخ یونانی و یکی از مهم‌ترین منابع مورد استناد درباره جنگ‌های ایران و یونان، اهل هالیکارناسوس بود؛ شهری که در حوزه نفوذ هخامنشیان قرار داشت. بنابراین، واقعیت تاریخی پیچیده‌تر از روایتی است که یونانیان را نمایندگان یک غرب یکپارچه و ایرانیان را دشمن همیشگی آن معرفی می‌کند.

به گفته آقای رضاخانی، این رویدادها در گذر دو تا سه هزار سال بارها بازخوانی شدند و به عناصر سازنده هویت غربی و اروپایی تبدیل شدند. جنگ‌های ایران و یونان در بازخوانی‌های بعدی دیگر صرفاً رویدادهایی متعلق به جهان باستان نبودند، بلکه به نشانه‌هایی برای تعریف غرب در برابر شرق تبدیل شدند. او یادآوری می‌کند که آمریکایی‌ها نیز بخشی از هویت خود به‌عنوان جامعه‌ای آزادی‌خواه را بر مبنای همین نگرش‌ها تعریف کرده‌اند.

این تاریخ‌پژوه برای نشان دادن تداوم استفاده سیاسی از گذشته و نقش آن در نمادسازی و بسیج افکار عمومی، به مارکو رובیو، وزیر خارجه آمریکا، اشاره کرد که در برابر آکروپولیس، بنای تاریخی نمادین آتن، از دفاع از جهان غرب سخن گفته بود. به گفته آقای رضاخانی، انتخاب این مکان خود اقدامی نمادین بود که در آن، تاریخ باستان در چارچوب روایتی سیاسی برای تعریف هویت غربی و تقویت مواضع امروز به کار گرفته می‌شد.

به گفته تورج دریایی، سیاست و تاریخ در ایران با تغییر حکومت‌ها و جهت‌گیری‌های سیاسی بارها شکل تازه‌ای به خود گرفته‌اند. او می‌گوید در دوره پهلوی، تاریخ شاهنشاهی و پیوند دادن پادشاهی ایران به کوروش برجسته شد؛ پس از انقلاب، در مقاطعی نگاه منفی به تاریخ باستان و حکومت‌های پیش از اسلام غلبه پیدا کرد؛ و در دوره‌های بعد، به‌ویژه در زمان محمود احمدی‌نژاد، رئیس‌جمهور پیشین ایران، کوروش و منشور او بار دیگر به نمادهایی پررنگ در عرصه عمومی تبدیل شدند.

وقتی باورهای امروز، گذشته را بازنویسی می‌کنند

از نظر آقای دریایی، چنین تغییراتی فقط بر خوانش رسمی اثر نمی‌گذارند، بلکه نحوه مواجهه مردم با تاریخ را نیز شکل می‌دهند. در این فضا، تاریخ به میدان رقابت میان هویت‌ها و مواضع سیاسی تبدیل می‌شود و گفت‌وگو درباره گذشته جای خود را به دفاع از تفسیری از پیش تعیین‌شده می‌دهد.

به اعتقاد خداداد رضاخانی، انتخاب نقطه آغاز روایت بر نتیجه آن اثر می‌گذارد. خوانش «۲۵۰۰ سال تاریخ» که در اصل به سابقه پادشاهی ایران اشاره دارد، در برداشت عمومی گاه به ادعایی درباره ۲۵۰۰ سال قدمت ملت ایران تبدیل شده است.

تورج دریایی نیز بر این باور است که برای خواندن تاریخ، ضروری است از روایت‌هایی که حکومت‌ها یا مخالفان سیاسی آن‌ها برای تأیید دیدگاه خود می‌سازند، فاصله گرفت.

آقای دریایی در این باره به خوانش‌های چپ‌گرایانه‌ای اشاره می‌کند که تاریخ را از منظر مبارزه طبقاتی و انقلاب‌های مردمی بازخوانی می‌کردند و در کنار آن‌ها، تفسیرهای رسمی حکومت‌ها را مثال می‌زند که گذشته را مطابق نیازهای خود بازتعریف می‌کنند.

خداداد رضاخانی هم در این باره تأکید می‌کند که خواندن کتاب‌های تاریخی به‌تنهایی برای فهم تاریخ کافی نیست.

به گفته او، نباید گفته‌های هیچ تاریخ‌پژوهی را حقیقتی تغییرناپذیر دانست و در عین حال، نباید هر تفسیر متفاوتی را به انگیزه‌های پنهان نسبت داد. مسئله، یادگیری روش بررسی و تفسیر شواهد است، نه انتخاب تصویری آماده که با باورهای قبلی فرد سازگار باشد.

این مطلب بخشی از:

پاراگراف اول

فراتر از خبر

بایگانی

ایران

© ۲۰۲۶ تمام حقوق این وبسایت، بر اساس مقررات کپی‌رایت، برای رادیو فردا محفوظ است.